

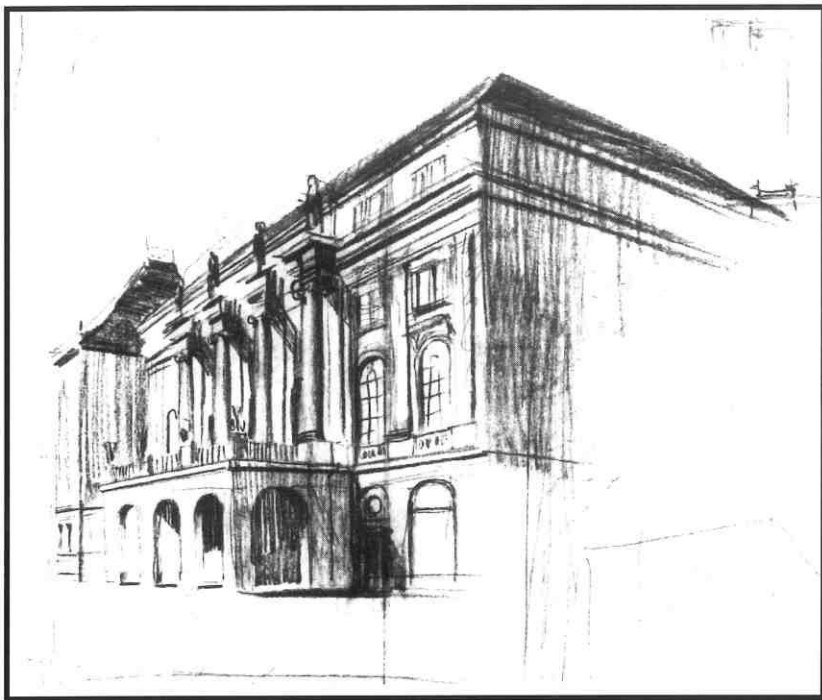
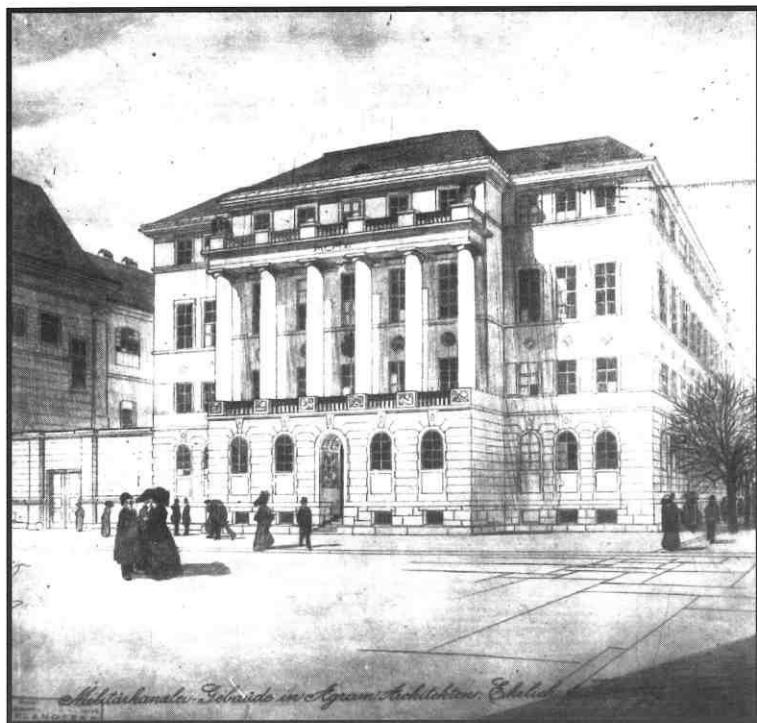
Zlatko Jurić
Slučaj Ferimport

Prošlogodišnja provedba natječaja za preoblikovanje zgrade Ferimporta na Trgu maršala Tita 12 finale je dugogodišnjih polemickih rasprava i bojnih pokliča protiv primijenjenog apstraktnog oblikovanja i metode kontrasta pri interpolaciji u kompleksni prostor trga. Nakon što su objavljeni rezultati natječaja, nametnulo se nekoliko činjenica. Prva je da se natječaj pokazao kao potpun promašaj jer nijedno rješenje nije doseglo takvu umjetničku artikulaciju i arhitektonsku konzistenciju da bi opravdalo neutemeljenu sumnju u djelo arhitekta Stanka Fabrisa, nastalo 1961 - 1964., koje sve očiglednije dokazuje arhitektonsku kvalitetu. Natječaj je potpun promašaj i po tome što je idejni temelj te akcije mišljenje o potrebi estetskog preoblikovanja na osnovi nepreciznih i neutemeljenih konstatacija o nužnosti oblikovne identičnosti svih ostvarenja na trgu. Princip estetske satanizacije, koji je primijenjen za etičko opravdanje raspisivanja natječaja, nije nikakva novost u povijesti arhitekture Zagreba. Slična tendencija, samo u još mnogo gorem obliku, zabilježena je dvadesetih godina kada su "modernizirana" pročelja secesijskih palača koja su, u krajnje agresivnoj medijskoj kampanji, proglašena za najveće kulturno zlo i estetsko zastranjenje. Umjesto autentičnih umjetničkih ostvarenja kakva su bile blistave i raskošne secesijski oblikovane palače - poput palače Popović arhitekta Aladara Baranyaja /Trg bana Jelačića - 1906/, Etnografskog muzeja arhitekta Vjekoslava Bastla /Mažuranićev trg, 1903./, palače Prve hrvatske štedionice - Oktogona arhitekta Josipa Vancaša /Ilica 5 - Margaretska 1-3 - Bogovićeve 6 - 1898. - 1900./ - dobili smo nekakve purificirane surogate. Taj se postupak može vrlo blago opisati kao proces divljačkog uništavanja kulturnog naslijeđa. Sa današnjeg stajališta povijesne znanosti o arhitekturi riječ je o vrhunskim umjetničkim djelima, potpuno suvremenim i komparabilnim s evropskim ostvarenjima na prijelazu stoljeća. Isključivost i vremenska preuranjenost takve kritičke procjene djela što je sastavni dio modernog razdoblja u arhitekturi - koje kod nas još uvijek traje po izvornim ili donekle transformiranim principima - pokazuje nedostatak sofisticiranog kritičkog pristupa generacijski kontinuiranom stvaralačkom procesu. Rezultati natječaja pokazali su da je očito potrebno pažljivo preispitivanje nekih mišljenja koja su s vremenom postala neprikosnoveni. Idejna je osnova preispitivanja komparativna analiza znanstveno utvrđenih povijesnih činjenica.

Prva je činjenica da gradski prostor nastaje dugotrajno, djelovanjem generacija arhitekata i planera. Najbolji je primjer vremenska višeslojnost u arhitektonskom i planerskom nastanku prostora Trga maršala Tita, što je veoma precizno istražila i neosporno dokazala Snješka Knežević. Na trgu se nalaze arhitektonska ostvarenja koja pokazuju bogatstvo stvaralačkih mijena u velikom vremenskom periodu od 1856. do 1914. godine. Na sjevernoj strani, na broju 14, zgrada je Rektorata Sveučilišta izgrađena 1856. godine; zajedno sa zgradom Kola i Sokola, graditelja Ferde Kondrata i Matije Antoleca, na južnom dijelu trga, na broju 5-7, iz 1883/1884. godine, ona pokazuje raspone bidermajera od anticipacije historicističkog do pitoresknog stila. Na istočnoj strani, na broju 2 - 3, nalazi se Pravni fakultet, rano historicističko djelo graditelja Franje Kleina iz poduzeća Grahor & Klein, sagrađeno 1876. godine. Na zapadnoj strani, na broju 10 - 11, Muzej za umjetnost i obrt sa Školom primijenjene umjetnosti arhitekta Hermanna Bolléa, i na istočnoj strani, na broju 4, Hrvatski školski muzej arhitekta Lava Hönigsberga, vrhunska su ostvarenja visokog historicizma. Hrvatsko narodno kazalište u

sredini trga djelo je gostujućih arhitekata Hellmera & Fellnera iz Beča koje nastaje 1894. godine. Ono je primjer sofisticirane arhitektonske interpolacije visokog historicizma na već definirani prostor trga, gdje se upotrebom postamenta naglašava kulturno značenje javnog objekta. Bogatstvo umjetničkog izraza moderne pružaju dva ostvarenja na južnoj strani trga. Raskoš secesijskog arhitektonskog oblikovanja pokazuje na broju 8 zgrada Trgovačko-obrtničke komore arhitekta Vjekoslava Bastla iz 1901. godine. Refleksivnost i simboličnost neoklasičnog izraza precizno definira Viktor Kovačić kućom Frank na uglu Mažuranićeva trga i Braće Kavurića 33.

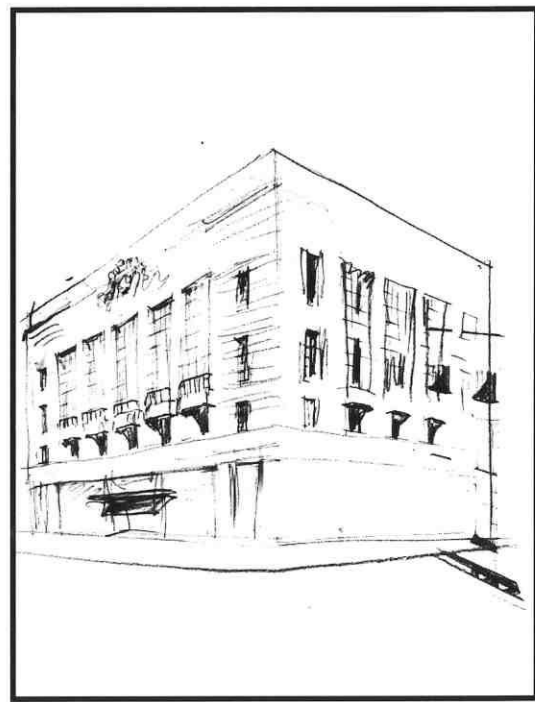
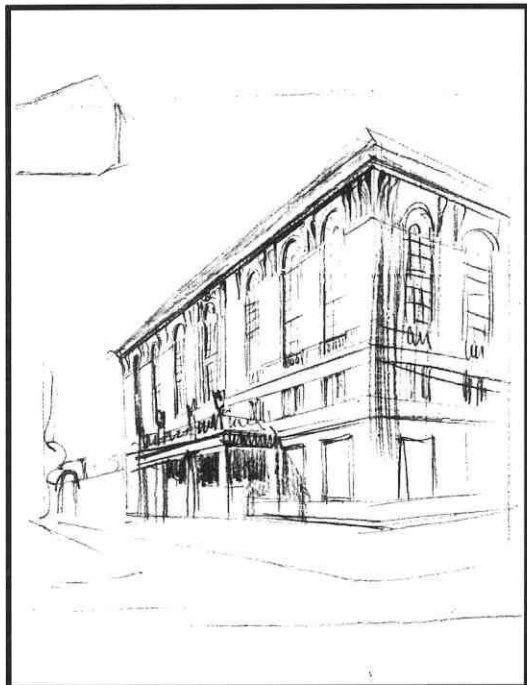
Uglavnicom arhitekta Viktora Kovačića, koja je sagrađena 1914. godine, prostor je trga potpuno izgrađen osim južne parcele na spoju Prilaza i Trga maršala Tita. Arhitekti koji stvaraju okolnu arhitekturu trga posljednja su cehovski obrazovana generacija graditelja /Franjo Klein, Ferdo Kondrat, Matija Antolac/, prva generacija akademski obrazovanih arhitekata /Lav Hönigsberg, Hermann Bollé, Kuno Waidmann/, gostujući arhitekti /Hellmer & Fellner/, i druga generacija akademski obrazovanih arhitekata /Vjekoslav Bastl, Viktor Kovačić/, čiji arhitektonski izraz varira od tradicionalne figuracije preko proizvoljne figuracije do povratka neoklasičnim figurativnim principima. Idejna koncepcija rješenja planerskog i arhitektonskog problema izgradnje južnog ugla na početku Prilaza postavljena je već u vrijeme izrade II. ili Melkus-Lenucijeve generalne osnove iz 1888. godine, kad je zbog premještanja Glavnog kolodvora na današnje mjesto Prilaz od glavne prometne ceste postao promenadna gradska ulica. Planerski koncept bio je zamišljen tako da se početak Prilaza označi dvjema monumentalnim palačama - Narodnih novina i Oficirskog kasina. Na kraju se imala nalaziti zgrada komande Rudolfovih vojarni. Reprezentativnost uličnog poteza trebalo je da bude potencirana oktogonalmim trgom s centralnom kupolnom crkvom sv. Blaža koja bi skladno uravnotežila linearnu perspektivnu vizuru nastalu sadnjom drvoreda. U tijeku provedbe zamisao je donekle revidirana. Crkva sv. Blaža premještena je na uglovno zemljište na križanju Primorske i Prilaza zbog špekulacija s cijenama građevinskog zemljišta. U oblikovanju palače Narodnih novina arhitekt Kuno Waidmann napušta monumentalnost zbog limitiranog financijskog budžeta. Nekoliko je arhitekata izradilo različite projekte za Oficirski kasino. Najraniji su prijedlozi iz arhitektonskog poduzeća Hönigsberg & Deutsch, ateljea Kovačić & Ehrlich iz 1911. godine, arhitektonskog poduzeća Hüge Ehrlich/ samostalno 1922./1923. godine, sa suradnicima Mladenom Kauzlarićem i Alfredom Albinijem od 1926. do 1930.g./, Jurja Denzlera iz 1934. godine i nekih foto-montaža Alfreda Albinija. Za povijest arhitekture Zagreba izuzetno su značajni projekti Hüge Ehrlich, koji kao arhitekt druge akademске generacije postupno i paralelno prolazi sve suvremene mijene evropske moderne od neoklasicizma do nekih elemenata arhitekture internacionalnog stila, ovisno o vlastitim viđenjima i o utjecaju mlađih suradnika. Analiza arhitektonskog izraza u navedenim projektima pokazuje da je zajednička značajka postupan prijelaz od neoklasične figuracije k apstrakciji, a osnovno sredstvo neprestana redukcija oblikovnih elemenata u arhitektonskoj kompoziciji. Od pročelja s arhitektonskim elementima jake tertonike i bogatim skulpturalnim elementima postupno se provodi redukcija na plohu jednostavne taktilnosti, koja kulminira u foto-montažama arhitekta Alfreda Albinija gdje se već pojavljuje višeće stakleno-aluminijsko pročelje. Redukcija umjetničkog izraza u arhitektonskoj kompoziciji mijenja i način



Arh. poduzeće Hugo Ehrlich (s Alfredom Albinijem),
1924-26.

Arh. poduzeće Hugo Ehrlich (s Alfredom Albinijem), 1924-26.

52



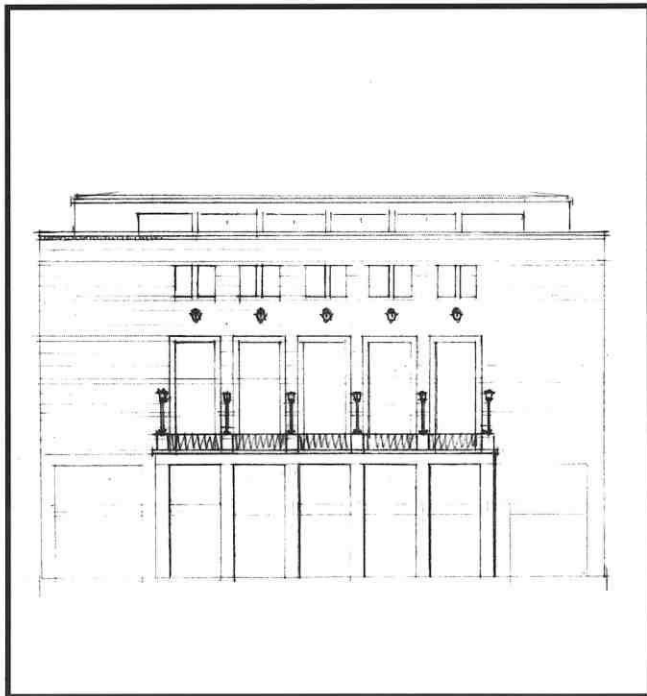
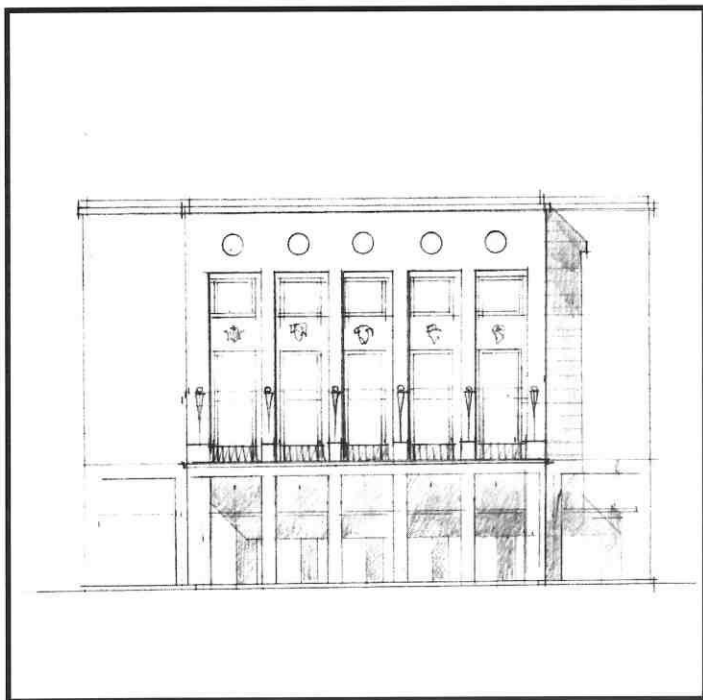
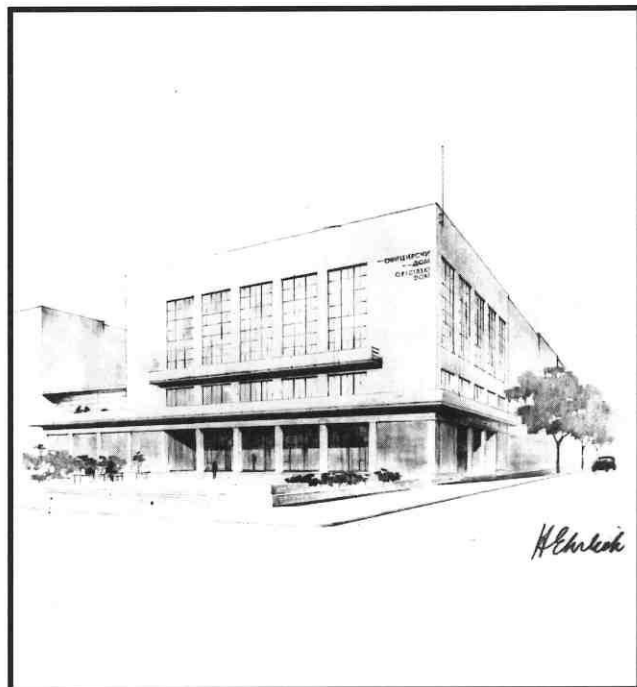
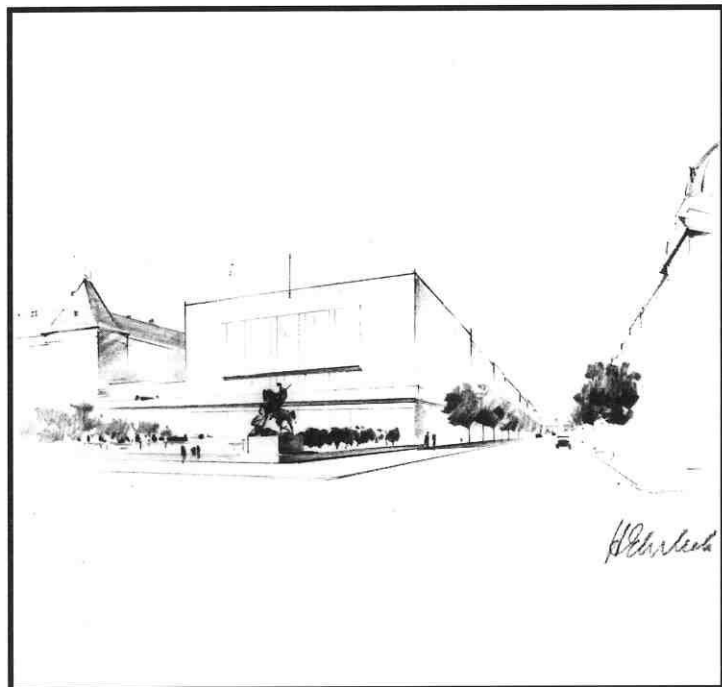
Arh. poduzeće Hugo Ehrlich (s Mladenom Kauzlarićem),
1926-30.

Arh. poduzeće Hugo Ehrlich
(s Mladenom Kauzlarićem), 1926-30.

Arh. poduzeće Hugo Ehrlich (s Mladenom Kauzlarićem),
1926-30.

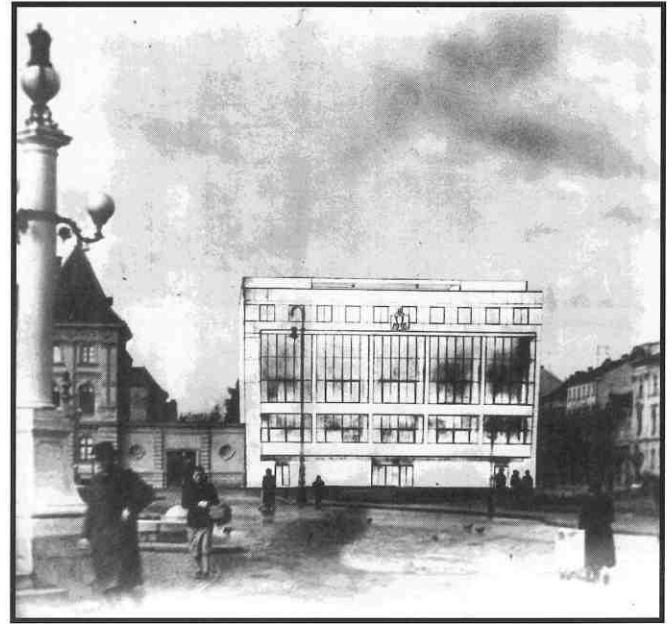
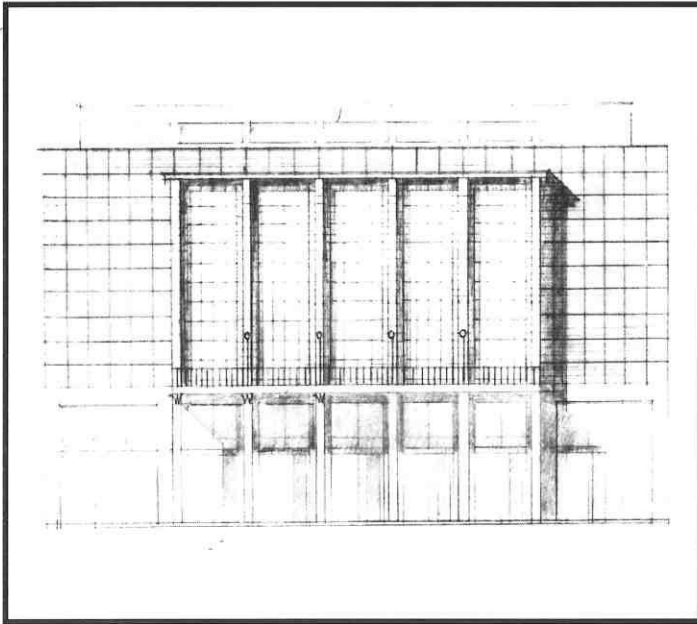
Arh. poduzeće Hugo Ehrlich
(s Mladenom Kauzlarićem), 1926-30.

53



Juraj Denzler, 1938.

Juraj Denzler, 1938.



interpolacije u prostor od početnog neke vrste modificiranog faksimila do interpolacije po metodi kontrasta. Unutar promatranih mijena u arhitektonskom izrazu moderne sasvim je logičan pristup arhitekta Stanka Fabrisa, koji u arhitektonskoj kompoziciji potpuno poštuje prijašnja istraživanja volumena arhitekata Huga Ehrlicha, Mladena Kauzlarića i Alfreda Albinija, a radikalno provedenom redukcijom do temeljne strukture horizontala, vertikala i ploha definira apstraktni izraz. Dosljednim razmišljanjem i primjenom teoretskih principa arhitekture internacionalnog stila Stanko Fabris poštuje vremensku višeslojnost nastanka trga koji je panoramski prikaz različitih mijena historicizma / bidermajer, rani, visoki / i moderne / secesija, neoklasicizam, arhitektura internacionalnog stila / u arhitekturi Zagreba. Zgradom Ferimporta anticipirana je veoma kompleksna tema moderne arhitekture: kako apstraktni izraz arhitekture internacionalnog stila interpolirati u povijesne dijelove evropskih gradova. Arhitekt Stanko Fabris pokazao je 1961. -1964. godine što se može postići arhitektonskom kompozicijom koja se temelji na sofisticiranom proporcioniranju osnovnog volumena i oblikovnoj redukciji detalja pročelja po uzoru na Miesa van der Rohea. Sličnim kompleksnim zadacima evropska se arhitektura bavila nešto kasnije i još kompleksnije. Dovoljno je istaknuti poslovnu zgradu

Chase Manhattan Bank iz 1970. godine talijanskih arhitekata L.B. Belgiojosa, E. Peressuttiá i E.N. Rogersa. U povijesnom centru Milana, nedaleko od barokne crkve S. Fedele, izgrađena je poslovna zgrada čelične nosive konstrukcije i jako istaknute plastike koja je potpuno samosvojna u arhitektonskom izrazu, a ipak je postignut skladan odnos prema zatečenoj ambijentalnoj vrijednosti povijesnog dijela grada. Potpuno drukčiji pristup imaju arhitekti Renzo Piano i Richard Rogers na platou Beaubourg gdje grade kulturni centar Georges Pompidou 1972.-1977. godine - u srednjovjekovnoj obrtničkoj četvrti s crkvom S. Merry građenom 1520.-1612. godine u visokogotičkom stilu. Metoda kontrasta uz inzistiranje na oblikovanju stroja krajnje radikalno je primijenjena pri interpoliranju u povijesni ambijent. U komparaciji s navedenim primjerima projektantska je metoda arhitekta Stanka Fabrisa rezultirala krajnje umjerenim rješenjem koje je anticipiralo neke buduće pristupe. Problem negativne kritičke recepcije svakako je kompleksan, ali je sasvim sigurno jednim dijelom bio uzrokovan određenim pasatističkim odnosom kritičara i povjesničara arhitekture prema graditeljskom nasljeđu, koji se uglavnom temeljio na deklamativnoj represivnoj zaštiti, a manje na kritičkom znanstvenom istraživanju i promišljanju povijesti.